

О. Лядобрук,
методист лабораторії методичного забезпечення,
викладач кафедри педагогіки й андрагогіки,
комунальний заклад «Житомирський обласний
інститут післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради
olgasibv@ukr.net

Емоційно-етична компетентність педагога як чинник позитивної взаємодії в освітньому процесі

Анотація. У статті окреслено основні аспекти формування емоційно-етичної компетентності педагога – вихователя закладу загальної середньої освіти, яка виступає показником і одночасно результатом його професійно-особистісної готовності до роботи з учнями. Роз'яснено значення ключових понять «емоційно-етична компетентність педагога», «позитивна взаємодія», «осмислене емоційне реагування», «соціально-емоційне навчання і виховання». Виокремлені провідні норми поведінки, погляди і переконання для ефективної педагогічної співдії. Підсумовано, що емоційно-етична компетентність вихователя може бути основним показником його особистісних якостей, цінностей, спрямовуючим чинником його позитивної взаємодії, яка базується на суб'єкт-суб'єктних відносинах між учасниками освітнього процесу і є добрим підґрунтям для впровадження у педагогічну діяльність вправ за програмою СЕЕН (соціально-емоційне та етичне навчання). У поданих матеріалах охарактеризовано ознаки розвинутої емоційно-етичної компетентності педагога та проаналізовано важливі напрями роботи щодо становлення емоційно-етичної компетентності вихователя.

Ключові слова: емоційно-етична компетентність; позитивна взаємодія; осмислене емоційне реагування; соціально-емоційне та етичне навчання.

O. Liadobruk,
methodologist of the methodical support laboratory,
teacher of the department of pedagogy and andragogy,
municipal institution «Zhytomyr Regional In-Service Teacher Training Institute»
Zhytomyr Regional Council
olgasibv@ukr.net

Emotional and ethical competence of the teacher as a factor of positive interaction in the educational process

Abstract. The article outlines the main aspects of the formation of the emotional and ethical competence of a teacher-educator of a general secondary education institution, which is an indicator and at the same time a result of his

professional and personal readiness to work with students. The meaning of the key concepts «emotional-ethical competence of the teacher», «positive interaction», «meaningful emotional response», «social-emotional education» is clarified.

The leading norms of behavior, views and beliefs for effective pedagogical cooperation are highlighted. It is concluded that the emotional and ethical competence of the educator can be the main indicator of his personal qualities, values, the guiding factor of his positive interaction, which is based on subject-subject relations between the participants of the educational process and is a good basis for the implementation of exercises in the pedagogical activity the SEEE program (social-emotional and ethical education).

In the submitted materials, the features of the developed emotional and ethical competence of the teacher are characterized and important areas of work regarding the formation of the emotional and ethical competence of the educator are analyzed.

Keywords: emotional and ethical competence; positive interaction; meaningful emotional response; social-emotional and ethical learning.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Реформування освіти в Україні спрямоване в першу чергу на підготовку педагога з високою професійною компетентністю, із добре усвідомленими сучасними викликами навчання і виховання та його базовими моральними цінностями, здатного надавати якісні освітні послуги учням і батькам. Вихователь закладу загальної середньої освіти, як суб'єкт і організатор виховного процесу, має добре володіти високими нормами моралі, професійної етики та дотримуватися їх.

Логічно, що батьки мріють про те, щоби їхнім дітям надавав освітні послуги педагог, здатний вникнути і зрозуміти потреби дитини, який любить свою професію, вміє толерувати і поважати кожного, любити дітей. Такі вміння і здатності у професійному стандарті вчителя [6] віднесені до емоційно-етичної компетентності. Вона є показником майстерності керувати власним емоційним станом, вміння створювати сприятливі умови для позитивної взаємодії у групі учнів. Тому з-поміж ключових компетентностей, які потрібно формувати і вдосконалювати педагогу-вихователю, пріоритетне значення має емоційно-етична компетентність через те, що вона є основним критерієм його особистісної та професійної готовності до роботи в закладі освіти.

Споживачі освітніх послуг та їхні батьки потребують від сучасного педагога насамперед його готовності до продуктивної комунікації, позитивної емоційної поведінки, вміння організувати комфортні стосунки, а вже потім знання основ навчання і виховання, методики проведення освітніх занять. На жаль, значний відсоток вихователів відчувають певні утруднення в організації саме такої освітньої діяльності: не вистачає знань, умінь, здатностей саморегуляції для створення комфортної комунікації в освітньому середовищі, що має свій відповідний вплив на якість і результат педагогічної взаємодії.

Удосконалення емоційно-етично компетентного педагога вважається соціально важливим завданням. Від швидкості та якості його вирішення залежать рівень гуманізації системи освіти, підняття загальної культури в суспільстві, перспективи розвитку сучасної людини [10]. Морально-етична сутність педагогічної діяльності вимагає від учителя високої загальної

культури, глибокого світорозуміння, емоційно-етичної зрілості. Закріплюючи своєю поведінкою зразок порядності, добра і справедливості, чесності, милосердя і любові, він гуманізує внутрішній світ дитини, виводить на високий моральний рівень міжособистісні та групові взаємовідносини [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання етичних норм педагогічної взаємодії педагога з учнем ретельно опрацьовувались визначним педагогом та вченим К. Ушинським, який вважав, що виважений, свідомий вплив на учнів можливий тільки за умови тісних, доброзичливих контактів. Якщо вчитель не любить дітей і не може викликати в них симпатії, йому треба залишити педагогічну справу. Учений звертає увагу на педагогічний такт, сутність якого він бачив у інтуїтивному відчутті особливостей дитини.

Високим гуманізмом сповнена наукова спадщина М. Грушевського. Особливу увагу він звертав на гуманне ставлення до вихованців, застосування найдоцільніших засобів впливу, наголошував на значенні особистого прикладу вчителя, наявності у нього ідеалу, який би він хотів втілити у своїх вихованців.

Важливість та необхідність формування емоційно-етичної компетентності педагога представлені у наукових працях та методичних розробках сучасних вчених: І. Бега, В. Гриньової, К. Гулей, К. Журби, І. Зязюна, В. Радула, О. Савченко, О. Сухомлинської, Л. Хоружої. Більшість дослідників переконані, що професійна етика педагога набувається в результаті цілеспрямованого формування й самовдосконалення, розвивається в сукупності з іншими характеристиками особистості [12]. Серед зарубіжних науковців, які досліджували цю проблему, варто звернутися до творів Т. Грегорі, А. Маслоу, К. Роджерса, Дж. Равена.

Мета статті полягає у розкритті ролі емоційно-етичної компетентності педагога-вихователя як необхідної умови сучасного виховання у контексті вимог Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Сам процес розвитку емоційно-етичної компетентності вчителя непростий. Визначним складником у ньому є осягнення методологічних основ професійно-педагогічної етики. Осмислення і сприйняття цих підходів дає змогу зрозуміти змістове ядро педагогічного ідеалу, розроблене відомими вченими минулих часів. Воно актуальне й затребуване в умовах сучасної освіти і має такі складові:

- притаманність педагогу таких чеснот, як справедливість, чесність, емпатія, любов до дітей тощо;
- вміння застосовувати свої моральні якості і достоїнства із професійними знаннями і вміннями;
- активну налаштованість педагога на самовдосконалення, самоосвіту, самореалізацію;
- орієнтованість на творчу педагогічну взаємодію;
- стійка громадянська позиція;
- педагогічний такт.

Взірцем етичної компетентності прийнято вважати такі здатності педагога:

- усвідомлення гуманістичних цінностей, основ педагогічної етики;
- розуміння морального змісту педагогічної професії; закономірності удосконалення культурних потреб та інтересів;
- здатність до емоційно-етичної рефлексії своєї професійної поведінки;
- уміння аналізувати й передбачати результати і наслідки своїх виховних впливів на учнів;
- майстерність вирішувати конфлікти, розуміти і відчувати почуття та потреби вихованців;
- реалізація у професійній поведінці стратегії і тактики етично адекватного спілкування з різними учасниками навчально-виховного процесу [7].

Сучасні школярі особливо відчутно потребують від педагога високих етичних, моральних якостей та комфортного емоційного інтелекту. Поняття «емоційний інтелект» вперше використав Говард Гарднер у своїй монографії «Frames of mind» [3]. На його переконання, люди, які добре відчують і розуміють свої емоції та спроможні розуміти інших людей, усвідомлювати мотиви їхньої діяльності, неупереджено ставитися до їхньої роботи, можуть легко і ефективно налагоджувати позитивну взаємодію.

Відомо, що молодші школярі постійно відчувають емоційну залежність від спілкування з ровесниками, батьками, педагогами. Вона має велику вагу у формуванні системи ставлення учня до себе, навчання, однокласників. Потреба дитини в позитивних емоціях дорослого зумовлює певні зміни в її настрої, поведінці. Сучасний український вчений Іван Бех зауважив, що недостатній досвід взаємодії з дорослими, ровесниками може призвести учня до девіації.

Етика взаємостосунків педагога з учнем передбачає створення належного освітнього середовища, яке допомагає процесу взаємопізнання, діяльності, дозвілля, формуванню позитивної мотивації навчання, гідності і впевненості у власних силах [5].

Переважно взаємодія педагога з учнем є внутрішньо розбіжною через те, що в кожного свої наміри, прагнення, потреби. Якщо педагог є недостатньо компетентним в особливостях психічного і фізичного розвитку учнів, це може стати причиною невідповідної оцінки конкретної поведінки, дії і їхніх мотивів. Такі суперечності потребують морального регулювання, що дасть можливість домогтися рівноваги та гармонії у стосунках педагога з учнями.

Задля позитивної взаємодії потрібно додержуватися таких вимог педагогічної етики:

- реалізація програми особистісно зорієнтованого навчання і виховання;
- ретельно вивчати і аналізувати вікові і індивідуальні особливості учнів, вникати у внутрішній світ дитини, у простір її почуттів;
- з повагою ставитись до дитини, до її гідності;
- здатність спокійно реагувати на неправильні вчинки та оціночні судження дітей;

- вміння знаходити раціональні педагогічні способи для переоцінення дітьми своїх дій, зміни думок;
- здатність до саморегуляції і використання у педагогічній взаємодії обдуманих норм власної поведінки;
- здібність брати відповідальність за наслідки і результати освітньої діяльності.

Загальновідомо, що ефективність освітнього процесу перебуває у прямій залежності від продуктивності взаємодії між педагогом і батьками.

Але не завжди вчителю вдається налагоджувати взаємини співробітництва з батьками. Незгідність може виникати з різних причин: взаємна завищена прискіпливість і сподівання на швидке реагування з позитивним результатом; відмінності у манерах спілкування з учнем; різниця у знаннях вікових та індивідуальних особливостей дитини; обопільне внутрішнє бажання кинути докір за навчання і виховання дитини.

Уникнути таких незгод педагог зможе за таких умов:

- активна й ефективна педагогічна співдія на рівні вчитель – батьки;
- систематична педагогічна просвіта батьків (знайомлення їх із сучасними методами, технологіями, формами виховних впливів, емоційно-етичними нормами спілкування між членами сім'ї);
- аргументоване поліпшення думки батьків про їхніх дітей;
- тактовні та обґрунтовані звернення до батьків із метою створення сприятливих і безпечних умов для повноцінного розвитку і виховання дітей у родині;
- протидія антипедагогічним методам виховання дітей у сім'ї;
- толерантне ставлення до батьківських почуттів і емоційних станів;
- активний пошук контактів з батьками задля порозуміння щодо здійснення педагогічного впливу на дитину;
- залучення батьків до планування, організації та проведення виховних заходів, занять.

Згідно з науковими дослідженнями уміння педагога створити на уроці простір інтересу й радості підвищує працездатність учнів на 30–40% [5]. Сучасні учні навчаються і виховуються у складних умовах воєнного часу і потребують емоційно насиченого спілкування і взаємодії. Такий підхід педагога сприятиме кращому сприйняттю навчального матеріалу, розвитку творчих здібностей, активує розумовий тонус школяра, допомагає відчувати задоволення собою, особливо це важливо для учнів невпевнених у собі, пасивних.

За останні роки проведено численні міжнародні спостереження і дослідження щодо основ особистісного розвитку людини, її життєвої стійкості, здатності володіти собою за любых обставин, вміння спілкуватися, брати відповідальність на себе і працювати в команді.

При розробці Концепції «Нова українська школа» і прийнятті нового Закону України «Про освіту» у 2017 році ці аргументи було враховано і серед вагомих завдань реформування освіти зроблено акцент на розвитку згаданих

м'яких навичок і компетентностей, які передбачають не тільки знання, а й уміння їх застосовувати, а також вироблення ставлень на основі цінностей.

Таке амбітне і складне завдання успішні освітні системи реалізують через соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН). Проте в Україні досі не існувало системного підходу в освіті щодо застосування такого навчання і виховання [1].

Що таке програма соціально-емоційного та етичного навчання і як вона працює?

Програма «Соціально-емоційне та етичне навчання» – це інструмент розвитку м'яких навичок або «soft skills», як-от: уміння комунікувати, співпереживати собі й іншим, керувати своїми емоціями, працювати в команді, креативно й критично мислити, вести за собою і виважено йти за лідерами тощо. Таке навчання і виховання розвиває в учнівства усвідомленість, співпереживання та залученість.

На практиці це – набір вправ, які можна інтегрувати в урок або проводити як окреме виховне заняття.

«Один із позитивних результатів у країнах, де програма впроваджується кілька років, – це те, що діти використовують ці навички щодня. Вони навчилися регулювати власну поведінку, керувати своїми емоціями, приязно і ввічливо формулювати свою думку, толерантно спілкуватися і співдіяти із ровесниками» [1].

Зараз програму **пілотують у 26 українських школах** із 21 області, 197 педагогів викладають СЕЕН для 4441 учня і учениці. Пілотування відбувається в межах загальнонаціонального шкільного експерименту МОН за участю Інституту модернізації змісту освіти, Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України (наказ МОН від 18.11.2019 р. № 1431) і за підтримки Громадської служби миру – GIZ Україна.

Яка роль педагога і що йому дає програма?

В українській освіті ми більше орієнтуємося на тверді навички й на взаємодію з іншими людьми. Ми постійно чуємо: «Того не штовхай», «З тим не сварися», «Тому допомагай». Натомість мало приділяємо уваги тому, щоби навчити дітей і дорослих спостерігати за тим, що відбувається в них усередині, що вони зараз відчують і що спонукає їх до тих чи інших вчинків.

Нам кажуть: «Кричати недобре», «Битися недобре». Але ми не занурюємося у причини такої поведінки, звідки беруться такі негативні емоції, чому дитина хоче когось ударити, чому вона сердиться. **Вправи за програмою СЕЕН допомагають учасникам освітнього процесу зрозуміти, які емоції виникають і чому** [1].

Фактично модель програми побудована так, що дає змогу через поступовий рух накопичувати нові гнучкі навички. Ми це робимо не тільки через теорію про те, як вміти спілкуватися. Це відбувається через так звані навчальні досвіди або уроки. Є дуже багато творчого самовираження, проектних форм роботи та інших речей, які підштовхують, аби отримати втілене розуміння. Це – не теоретична програма, вона має наукове підґрунтя.

І вона насамперед про відкриття учнів і педагогів, які вони отримують під час цих навчальних досвідів/занять.

Така структура уроку відрізняється від традиційної і дає дітям можливість не тільки засвоювати нову інформацію ззовні, а й дізнаватися більше про себе. Дізнаватися, як реагує їхнє тіло, які емоції виникають на ті чи інші речі. Діти вчаться розуміти і знати самих себе. У кожному розділі програми СЕЕН є лист для батьків із короткою інформацією про те, що саме діти будуть вчити на уроках (заняттях), інтерактивні вправи й опитування. Листи – один зі способів залучити батьків та дати їм зрозуміти, що відбувається. Також батьків зацікавлюють, даючи дітям завдання обговорити із ними щось або створити разом проєкт чи інше спільне завдання [1].

Висновки. Таким чином, освітня реформа, спрямована на гармонійний розвиток особистості учасника освітнього процесу в складних умовах нашого суспільства, залежить від кількох складників, провідним серед яких є сам педагог. Гуманістичне спрямування педагогічної взаємодії, направленість на учня, добре розвинуті вміння спілкуватися, педагогічний такт – ключові чинники, що впливають на процес становлення особистості учня.

Емоційно-етична компетентність педагога – це сформовані професійні вміння у царині етики, а також виховані, виплекані його особистісні якості, ціннісне ставлення до педагогічної діяльності, проведення професійної рефлексії.

Відомо, що слабка сформованість емоційно-етичної компетентності вчителя призводить до етико-педагогічних помилок у його педагогічній діяльності.

Тому формування емоційно-етично компетентного педагога вважається соціально значимим завданням, від вирішення якого залежить успіх гуманізації системи освіти, підвищення загальної культури у суспільстві та перспективи розвитку сучасної людини. Емоційно-етичний розвиток педагога є постійним процесом особистісно-професійного зростання. Він передбачає підвищення його рівня моральної свідомості, здійснення професійної рефлексії та формування системи ставлень до суб'єктів освітнього процесу відповідно до норм і правил педагогічної етики і є добрим підґрунтям для впровадження у педагогічну діяльність вправ за програмою СЕЕН (соціально-емоційне та етичне навчання).

Список використаних джерел та літератури

1. Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа» (Feasibility Study on Opportunities for SEL within New Ukrainian School Reform) / Гриневич Л., Дрожжина Т., Глоба О. та інші ; за заг. ред. Л. Гриневич, С. Калашнікової. Київ : Шкільний світ, 2021. 312 с.

2. Гулей К. В. Про етичну компетентність сучасного вчителя. URL: <http://oblosvita.com/navigaciya/skrynka/etyka/5933-pro-etichnu-kompetentnist-suchasnogo-vchitelya.html>.

3. Гарднер Г. Позитивний інтелект: чому він важливий та стратегії розвитку. URL: [budni.rabota.ua › corporate-culture › pozitivniy-intelekt-chomu-vin-vazhli](http://budni.rabota.ua/corporate-culture/pozitivniy-intelekt-chomu-vin-vazhli).

4. Журба К., Гаряча С. Формування етичної культури вчителів як необхідна умова сучасного виховання / К. Журба,. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/22/visnuk_3.pdf.

5. Матійків І. Емоційна компетентність педагога як чинник позитивної взаємодії в професійному середовищі. URL: [pfp.lviv.ua › emotsiyna_kompetentnist_pedagoga_yak_chinnik_pozitivnoi](http://pfp.lviv.ua/emotsiyna_kompetentnist_pedagoga_yak_chinnik_pozitivnoi).

6. Професійний стандарт вчителя : наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 23.12.2020 № 2736-20.

7. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : [монографія]. Київ : Преса України, 2003. 319 с.

8. Хоружа Л. Етична компетентність сучасного вчителя. *Відкритий урок*. URL: <http://ru.osvita.ua/school/theory/1915/>.

9. Хоружа Л. Етична компетентність учителя як основа реалізації гуманістичної парадигми освіти. *Шлях освіти*. 2003. № 3. С. 27–33.

10. Хоружа Л. Л. Етичний розвиток педагога : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2012. 208 с.

11. Хоружа Л. Л. Етика вчителя як детермінанта соціальнопсихологічного розвитку молодшого школяра. URL: [library.udpu.edu.ua › psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu › visnuk_5](http://library.udpu.edu.ua/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/visnuk_5).

12. Ярощук К. Проблеми формування професійно-етичної компетентності сучасного інженера-педагога. URL: [http://visnyk.chnpu.edu.ua › download](http://visnyk.chnpu.edu.ua/download).